

8. A magyar nyelv Horvátországban című kötet, ahogyan azt a szerzők is megfogalmazták, hiánypótló kiadvány. A színvonalas monográfia azonban nem pusztán A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén című sorozat még hiányzó elemét pótolta, hanem a magyar nyelvtudományban létező űrt is. Megjelenésével több éves kutatómunka és egy évtizedeken át tartó vállalkozás zárult le. Reméljük, eredményeit és meglátásait a horvátországi magyarság megőrzéséért tett erőfeszítésekben is felhasználják.

KOCSIS ZSUZSANNA
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Károli Gáspár Református Egyetem

Benő Attila – T. Szabó Csilla szerk., Az ember és a nyelv – térben és időben

Emlékkönyv Szabó T. Attila születésének 110. évfordulóján

Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2016. 200 lap

„Ezzel a kötetel tovább gyarapodik a Szabó T. Attila emlékét ápoló kiadványok sora, hiszen hatalmas munkássága, kivételes személyisége számos tanítványt, barátot vonzott, akik minden jeles alkalommal megemlékeztek róla” – olvashatjuk az emlékkönyv szerkesztői előszavában (7), amely a tudós születésének 110. évfordulóján, 2016. január 29–30-án rendezett konferencia előadásainak szerkesztett változatait adja közre. A rendező Erdélyi Múzeum-Egyesületnek Szabó T. Attila éveken át munkatársa, vezetője is volt, és halála után az Egyesület adott otthont az Erdélyi magyar szótörténeti tár (SZT.) munkaközösségének, gondoskodott a szótár kiadásáról és a szerkesztői utánpótlásról, kerek évfordulókkor pedig különféle módokon emlékezett egykori vezetőjére.

A kötet három nagy tematikus egységre tagolódik. Az első, emlékező írásokat két olyan fejezet követi, mely ékezen példázza, hogy SZABÓ T. ATTILA „iskolateremtő munkássága máig ható”: a tanulmányokban felvetett kérdések és témák „a jeles erdélyi kutató által kezdeményezett forráskiadásokra támaszkodnak”, vagy „valamilyen általa már felvetett kérdéskör továbbgondolására vállalkoznak” (8).

1. Az első tematikus egységben kaptak helyet az emlékező írások egykori kollégák, barátok és családtagok tollából. Már a fejezet címe – A nyelvtudós és az ember – jelzi azt, ami a visszaemlékezéseket olvasva újra és újra megformálódik előttünk: egy nagyon emberséges kutató és egy mindig kutató ember képe.

T. SZABÓ CSILLÁNAK a kötetet nyitó írása (11–15) SZABÓ T. ATTILA életének és munkásságának krónikáját ismerteti évszámokkal és adatokkal, a végén magát az ünnepeket idézve: „Én nagyon sokat gondolkodtam azon, hogy mi az emberi életnek a célja. És nem tudtam mást kitalálni, mint azt, hogy a munka. Az alkotás. A közösség számára való alkotás és a közösség életével való egybefonódás a munka révén” (Szabó T. Attila vallomása életéről, munkásságáról, a nyelvtudományról. Magyar Nyelv 84. 1988: 270) (15). Ezt a hitvallást erősítik meg mind a személyesebb hangvételű írások. SZABÓ T. E. ATTILA, a legidősebb fiú, a nyelvtudományi kérdések, elsősorban a botanikai szaknyelv iránt is érdeklődő

biológus, édesapjára emlékezve gondolatait a biológiai és nyelvi evolúció kérdései köré fűzi fel (18–28). Betekintést nyerhetünk a Szabó család felmenőinek életébe, Szabó T. Attila korai tanulmányaiba és megismerkedhetünk a rá nagy hatást gyakorló tanáraival, barátaival, valamint a Tár családi vonatkozásaival. Az írás a SzT. európai jelentőségének tárgyalásával és a „kibertérben” való elérhetőségével, mutatói kidolgozásának szükségességével zárul. B. GERGELY PIROSKA, SZABÓ T. ATTILA egykori tanársegéde, később a SzT. szerkesztésében munkatársa személyes emlékeit idézi fel (29–33), ami azért is különösen jelentős, mert ahogy az írás elején említi, az egykori kollégák, akik még emlékezni tudnának, az elmúlt tíz évben sorra elhunytak. A közvetlen hangú írásban megidéződnek az első személyes emlékek, a tanszékre kerülés, bepillantást nyerhetünk az SzT. szerkesztői üléseibe, és részletes leírást kapunk arról a meg nem valósult keddi találkozásról, ahová Szabó T. Attila elindult, de már soha nem érkezett meg. POSGAY ILDIKÓ, Szabó T. Attila 1995-ben fiatalon elhunyt középső fiának, a szintén nyelvész SZABÓ T. ÁDÁMnak a felesége rövid megemlékezésében (34–36) felidézi a professzor úr munkáival, majd vele és fiával való első személyes találkozását, és az erdélyi értelmiségi családnak a magyarországiakétól sok mindenben eltérő életvitelét, végül Szabó T. Attila utolsó évekbeli munka- és életkörülményeit.

2. Az emlékkönyv törzsét a második fejezet – Nevek térben és időben – nyolc írása adja. Ezek hely- és családnevek kutatási kérdéseit járják körbe, és szorosan illeszkednek SZABÓ T. ATTILA munkásságához, aki „több vonatkozásban is fordulatot, szemléletváltást hozott a magyar névtudomány történetében” (39). A fejezet névtani írásai, akárcsak a tudományág maga, erősen interdiszciplinárisak, ebben is követve a megemlékezett által járt utat, aki minden kutatás kapcsán fontosnak tekintette, hogy annak eredményei szűkebb földrajzi-nyelvi környezete népi-társadalmi múltjának és jelenének feltárásához járuljanak hozzá (180).

HOFFMANN ISTVÁN és RÁCZ ANITA tanulmányai a helynevek kormeghatározó értékéről szóló, az 1940-es évek óta széles körben elfogadott elméletet veszik górcső alá. HOFFMANN (39–49) a KNIEZSA ISTVÁN által kidolgozott elmélet – amely egyes korai névtípusokat időszakokhoz köt, így állapítja meg a korai magyarság települési viszonyait – és későbbi óvatos kritikáinak bemutatása után, a mai funkcionális nyelvészeti irányzatoknak a nyelvi változásokról vallott felfogásának fényében az elmélet módosítását javasolja. Eszerint érdemesebb az egyes névadási módok, névtípusok létrejöttének produktív időszakát és egymáshoz viszonyított relatív kronológiáját vizsgálni. Egy ilyen vizsgálatra példa RÁCZ ANITA tanulmánya (50–61), aki egy 11–16. századi helyneveket tartalmazó adatbázis alapján a társadalmi csoportokra visszavezethető népnévi, törzsnévi, foglalkozásnévi és a patrocíniumi eredetű településneveket rendezti négy morfológiai (alapalakban álló, képzővel, földrajzi köznévi utótaggal, jelzői előtaggal alkotott) csoportba, és ezek relatív kronológiáját állítja fel diagramokkal illusztrálva.

GYÖRFFY ERZSÉBET írásának (62–69) célja, hogy a SZABÓ T. ATTILA által gyűjtött névkincs kiaknázásának lehetőségeire újra ráirányítsa a figyelmet. Ennek példaként a kalotaszegi helynévgyűjtés vízrajzi köznevet (pl. *árok, csorgó, híd, kút, patak, tó*) tartalmazó adatainak morfológiai, szerkezeti és területi vonatkozásait elemzi.

TÓTH VALÉRIA elméleti-módszertani írása (70–88) egy olyan modellt és kialakításának alapkérdéseit mutatja be, mely a személynevek leírásának – a helynevekre már kidolgozott – kognitív-pragmatikai keretét adja, ezzel lehetővé téve a helynevek és személynevek rendszerösszefüggéseinek feltárását a régi magyar nyelvben.

További három tanulmány a történeti névföldrajzzal kapcsolatos. Családnévföldrajzi tematikájú N. FODOR JÁNOS tanulmánya (89–105), amely a Történeti magyar családnévtanulmány (TMCsA.) az erdélyi és partiumi területekkel való bővítési terveiről és a megvalósult munkáról számol be. Az anyag használhatóságát két példán mutatja be a szerző: Erdély és a királyi Magyarország névgyakorlati és névtípusok szerinti összevetésén, valamint a névanalízis felhasználásával a terület etnikai viszonyainak rekonstrukcióján keresztül. A térképekkel illusztrált írás egyik további fő fókuszja az *Oláh* családnév elterjedtségének vizsgálata. VÖRÖS FERENC tanulmánya egy példája a SzT. névtani felhasználhatóságának: az 1720-as adóösszeírás és a Tár korpuszát használva három névtípus alapján szól nyelv- és névföldrajzi kérdésekről. Az etimológiai fejtegetésekkel és térképekkel támogatott gondolatmenet a *Fazekas*, *Ohábai* és a *-fi* névrészes nevek köre épül. A névföldrajznak a nyelvjárástörténeti kutatásokban betöltött szerepéhez nyújt adalékokat BÁRTH M. JÁNOS írása (134–143), amely néhány bevezető elméleti kérdésfelvetés után SZABÓ T. ATTILA erdélyi történeti helynévgyűjteményét felhasználva, a *völgy*, *hegy*, *oldal* típusú köznevek egy-egy példáját térképekkel elemzi, abban a reményben, hogy hasonló vizsgálatok együttesével majd közelebb juthatunk a helynévadás területi kötöttségeinek meghatározásához.

MÁR ORSOLYA szülőfaluja, Sepsikőröspatak és Kálnok helyneveinek az újragyűjtését és a HOFFMANN-féle modell szerinti funkcionális-szemantikai, lexikális-morfológiai, illetve keletkezéstörténeti elemzését végezte el (144–153). A tanulmány végén a helynevek névélettani, az aktív–passzív használati skálán való jellemzése található, melybe a szerző a történeti, írott anyagot is bevonta.

3. A kötet harmadik egységét – A nyelv időbelisége – öt, tudománytörténeti és módszertani kérdéseket vizsgáló tanulmány alkotja. Az első kettő szorosan kötődik SZABÓ T. ATTILA munkásságához: BENŐ ATTILA a tudós életművének a román nyelvi hatással foglalkozó, 1958 és 1970 között keletkezett írásait és azok tematikus csomópontjait veszi számba (157–166). Ebben az időszakban a kolozsvári egyetemen egy olyan kutatási program működött, amely a magyar szókincs feudalizmus kori román kölcsönelemeit, azok szótörténeti előzményeit és kronológiai viszonyait tárta fel. A SZABÓ T. ATTILA „által feltárt lexikográfiai adatok lehetővé teszik, hogy az általános kontaktológiai kérdéseket, jelenségeket nagyobb összefüggésben és ugyanakkor árnyaltabb megközelítésben tanulmányozhassuk” (161). Ezt BENŐ a *cimbora*, *ficsúr*, *berbécs*, *kaláka* szavak SzT.-beli előfordulásai alapján mutatja be.

FAZAKAS EMESE írása (167–173) a SzT. műhelymunkálataiba enged betekintést a szótárban fellelhető címszótípusoknak, a címszavak kijelölésének nehézségein és a szerkesztési elvek rendhagyóságának ismertetésén keresztül. Mindez azért kívánt az átlagosnál nagyobb rugalmasságot a szerkesztőktől, mert az anyag nagysága miatt az első kötet szerkesztésekor még nem állt rendelkezésre előzetes címszójegyzék, az a szerkesztés során alakult. Mivel SZABÓ T. ATTILA a teljességre törekedett mind a gyűjtés, mind a címszavak kijelölése területén, ezért az általános lexikográfiai gyakorlatól eltérően a tőszavakon és összetételeken túl „minden rendű és rangú származék” is eljutott „a nagykorúság elismerését jelentő címszóvá minősítésig” (SZABÓ T. ATTILA, Egy erdélyi szótörténeti tár szerkesztése közben. Magyar Nyelv 65. 1969: 411, idézi FAZAKAS 168). A tanulmány ennek az elvnek a gyakorlati megvalósítását, nehézségét, kényszerű következetlenségeit ismerteti.

SZENTGYÖRGYI RUDOLF tanulmányában (174–182) az egyre növekvő számú „tetszhalott adatbázisok” korában (175) SZABÓ T. ATTILA példáját állítja elének, aki az általa gyűjtött

anyagának elemzője, értelmezője is volt. A tanulmány az etimológiai kutatásokban felbukkanó rendszerszerű analógia vélelme ellen hoz cáfoló példákat, „egyáltalán nem magától értetődő ugyanis, hogy két azonos alakú, vagy azonos névrészt tartalmazó helynév azonos névadási motivációs jegynek az örökségét hordozza” (176). Tételét a *leány* és *asszony* közötti tartalmú egyes konkrét helynevek mögötti eltérő motivációk bemutatásával támasztja alá.

JUHÁSZ DEZSŐ tanulmányában (183–190) SZABÓ T. ATTILA gondolatai nyomán, melyek arra utalnak, hogy a nyelvelmékekre felfedezésük után sokszor „eseménytelen” időszak vár, a nyelvelmékek tudományos vagy ismeretterjesztő célra való előkészítésének prezentációs szintjeit különíti el, és mutatja be a hozzájuk kapcsolódó feladatokat. Ezek a következők: 1. képi szint (képhűség, faksimile), 2. betűk szintje (betűhűség, transliteráció), 3–4. a hangzás szintje (hanghűség, fonetikai és fonológiai interpretáció), 5. morféma szintje (morféma-hűség, tövek és toldalékok azonosítása), 6. lexéma szintje (lexéma-hűség, szavak értelmezése), 7. szintagmák és mondatok szintje (mondatszerkezeti hűség, morfológiai és lexikai modernizálással), 8. szemantikai-hermeneutikai szint (tartalmi, „üzenebeli hűség”). A szintek különbségeinek megvilágítását a HB. és az ÓMS. példái segítik.

TERBE ERIKÁNAK a kötetet záró írása (191–200) a misszilisek kutatástörténetének néhány mozzanatát emeli ki. A missziliseken a nyelvtudomány a történet- és irodalomtudománnyal „osztózik”, így szó esik a levéltári kategorizációról, az irodalmi igényű és funkcionális levelek közti szerkezeti különbségekről és utóbbiak formuláiról, valamint a nyelvi vizsgálat számára fontos kérdéskörökről, mint a levelekben megőrződött beszélt nyelvi nyomok, a levélírási készség elsajátítása, íródeák szerepe, fej és kéz viszonya, a török–magyar levelek összevetési lehetőségei, valamint a forrásközlési elvek összehangolása.

P. KOCSIS RÉKA

Eötvös Loránd Tudományegyetem

TÁRSASÁGI ÜGYEK

Nyomárkay István alelnök köszöntése 80. születésnapja alkalmából*

A Magyar Nyelvtudományi Társaság immár 113 éves történetében a szlavisztika hazai művelői mindig fontos szerepet játszottak. Ez természetes. Hiszen a magyarságnak a szlávssággal, a magyar nyelvnek szláv nyelvekkel való intenzív kapcsolata magától értetődővé tette a hazai szlavisztika kiemelt fontosságát. BENKŐ LORÁND, néhai elnökünk szavai vezető szlavistáinkra is érvényesek: más nyelvek specialistáinak is „igen határozott volt a magyar nyelv felé forduló figyelme, azaz többé-kevésbé [ők is] hungarológus nyelvészek is voltak” (1991: 3). Ez a legnyilvánvalóbb módon a szláv–magyar nyelvi kapcsolatok, tehát a jövevényszó-kutatás területén mutatkozott meg. Mindebből automatikusan következik,

* Elhangzott 2017. április 7-én a Modern Filológiai Társaság és a Magyar Nyelvtudományi Társaság együttes ünnepi ülésén Budapesten, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Konferenciatermében.